

Agnes Vogler

Ferð í Skrúð

Helga: „Vilt þú ekki sjá um að pikka, Agnes mín?“

Philip: „Já, þú ert nú í mestri æfingu við að skrifa svona bókmenntalega texta.“

Agnes: „Ég er bókmenntafræðingur, það þýðir ekki að ég sé rithöfundur. En ég skal samt skrifa ef Erla og Einar eru líka sátt við það.“

Erla: „Bara fint að vera laus. Hverníg á svo að byrja – tuttugasta og sjöunda maí árið 2000 fóru undirrituð í stutta ævintýraferð út í Skrúð... Nei, það hljómar eins og skýrsla. Hvað segir þú Einar?“

Einar: „Byrjaðu bara á byrjuninni.“

ÞAD ER EKKI LAUST VIÐ að bóneddinn glotti laumulega þegar við komum á tilskildum tíma í Vattarnes. Við erum öll vön ferðamönnum og þekkjum sjálf þessa tvíbentu afstöðu gagnvart áhuga annarra á hversdagslegu lífi okkar. Góðlægt glott bóneddins eru ytri merki hins venjulega samblands vorkunnar, þreytu og gamansemi gagnvart barnslega saklausu og geðgöðu ferðafólki sem lítur á daglegt umhverfi heimamannsins eins og ævintýraland. Við vitum að í kvöld muni heimilisfólkið skemmta sér lítillega á okkar kostnað, vegna þess að þetta höfum við gert sjálf. Petta er gjald ferðalangsins og við greiðum það með ánægju.

Út í Skrúð

Við tefjum ekki, heldur göngum strax niður að bátlæginu og komum farangri okkar fyrir um

borð. Svo er lagt af stað og gulbrúnn grámi vorsins á meginlandinu hverfur hægt að baki á meðan sígrænn Skrúðurinn rís að sama skapi framundan. Í tveimur opnum gúmmibátum sækist ferðin hægt í hvassviðri og þrátt fyrir sjógallana eru allir orðnir vel rakir þegar komið er upp að eynni. Brimið blandast nú kliðnum úr fuglabjörgunum sem umlykja eyna eins og þoka. Við komu okkar steypa tugir langvíða sér í sjóinn og kafa undir bátana og út á haf. „Eинu сини сá эг mann reyna að гrípa langvíða sem stakk сér svona,“ segir bóneddinn. „Goggurinn fór í gegnum lófann i honum.“

Nú rísa klettaveggir upp úr hafinu á báðar hendur. Bátarnir líða hægt yfir lygnan sjóinn inni í mjórrri gjánni sem þjónar sem höfn. Lendingarstaður? Bátarnir dorma við klettana þar sem þeir eru lægstir og við klöngrumst í

Skrúður.

Ljós. Skarphéðinn
Pórisson.

Agnes Vogler
bókmenntafræðingur
á Egilsstöðum

Lending við Skrúð, ferjumaður býst til brottfarar.

Ljósm. Philip Vogler.

land eftir bestu getu á meðan báturinn rís og fellur á undiröldunni. Síðan er farangrinum fleygt upp til okkar og við reynum að grípa hann á frekar háskalegum og sleipum klettum. Fyrir eitthvert kraftaverk lenda hvorki svefnþokar né menn í sjónum. Bóndinn glottir í kveðjuskyni og bátarnir sigla aftur út gjána og hverfa. Við erum ein í Skrúði.

Erla: „Vá. Hvað er með dramatíkina – við erum ein í Skrúði! Þetta var nú bara ein nött.“

Farangur gripinn af Agnesi Vogler, Einar Ólason fylgist með.
Ljósm. Philip Vogler.

Agnes: „Vilt þú pikka? Ég er að segja söguna og mér fannst mjög sérkennilegt að vera einangruð í svona afmörkuðu rými þó það væri stutt, en ef þú vilt pikka...“

Helga: „Svona nú stelpur. Mér finnst þetta finn byrjun. Okkur vantar samt titil. Hvað með Fimm skrautleg í Skrúði eða Vogler fjólskyldan á faraldsfæti?“

Einar: „Ofstuðlar.“

Philip: „Pað er rétt hjá Einari, Helga. Við getum líka ákveðið það að verki loknu. Hinsvegar finnst mér vanta meira af raunverulegum upplýsingum. Landafræði, jarðfræði, fuglalíf, gróðurfar – það eru alls ekki allir sem þekkjá Skrúð.“

Agnes: „Ok...“

Eyjan Skrúður

Klettaeyjan Skrúður rís úr sæ um 4-5 kilómetra út af mynni Fáskrúðsfjarðar. Eyjan er um 160 metra há og hefur ásamt 500 metra breiðu belti í kring verið friðlýst samkvæmt lögum síðan í ágúst 1995. Til að fara út í eyna þarf leyfi ábúenda á bænum Vattarnesi í Reyðarfirði sem Skrúður heyrir undir. Það eru því ekki margir sem þangað koma, en það er ekkert nýtt. Lending við Skrúð er erfíð og þangað er ekki farið nema í góðu veðri með staðkunnum mönnum. Þar hefur aldrei verið búið og einungis farið þangað í eggjatöku, fuglaveiði, til að sækja fé eða skilja eftir og svo einstaka skemmtiferdir.¹

Flestum heimildum ber saman um að hægt sé að leggja báti að á þremur stöðum við eyna. Skrifður er gerður úr basalti og súru gosbergi (Jóhann 1997:21) og þar má finna ýmsar bergmyndanir, til að mynda stuðlaberg.

Eynni mætti lýsa sem rússnesku fjölbýlishúsi fyrir fugla, því Skrúður er þéttsetinn hinum ýmsu tegundum fiðurfénaðar. Séra Ólafur Indriðason prestur á Kolfreyjustað í Fáskrúðsfirði 1833-1861 lýsir íbúum blokkarinnar svo:

¹ Björn Magnússon frá Brimnesi í Fáskrúðsfirði sótti reynar um það til konungs árin 1786-87 að fá að hefja búskap í Skrúði. Umboðsmenn Skriðuklausturs og Vallaneskirkju sem þá áttu Vattarnesjörðina til helminga, svo og ábúandi á Vattarnesi, snérust harðlega gegn þessu enda áttu þeir hagsmuna að gæta í eynni. Þeir töldu Birni vera nákunnugt „um þau vandhaefi öll sem þar væru á búsetu“ og að Björn mundi í raun og veru „vera að sækjast eftir nytjum eyjarinnar í eggjum og fiðri, en þó líklega ekki nein alvara með þessari fyrirætlun“ (Múlaþing 1968:146). Konungur synjaði beiðni Björns, enda höfðu Skriðuklausturs-, og Vallanesmenn stuðning amtmanns. Síðan hefur enginn sóst eftir að búa í Skrúði.

Súlubyggð í Skrúði. Ljósm. Philip Vogler.

Þar er hafsúla og már,
þar er haftyrðill smár,
þar eru hrafnar og lundar og skarfar,
þar er æður og örni,
þar sín ótal mörg börn
elur svartfugl og skeglurnar þarfar.

Reyndar hefur séra Ólafur skálðað nokkra íbúa því súla settist ekki að í Skrúði fyrr en 1943. Í dag hafa haftyrðill og örni sagt upp húsnaðinu en í þeirra stað eru komnar sjósvölur og stormsvölur auk spörfuglanna þúfutittlings, skógarþrastar, maríuerlu og sólskríku. Árið 1997 töldu Jóhann Óli Hilmarsson og Smári Brynjarsson 18 fuglategundir verpa reglulega í Skrúði og bættu þeir einu hrafnspari við íbúaskrána.

Í Landnámu er þess getið að „Krumur nam land í Hafranesi og til Þernuness og allt hið ytra, bæði Skrúðey og aðrar úteyjar“ (*Múlaþing 1968:143*). Eyjan er talin draga nafn sitt af því hversu falleg hún er tilsvýndar. Skrúður er grænn allt árið af skarfakáli, burnirót og öðrum gróðri sem þrifst vel með köfnunarefnisríkum áburði frá fuglunum. Um litarfar eyjarinnar segir Páll Ólafsson „Skrúður rís grænn úr græði, / getra kaldur veturn / hann litverpan látið / líta of sveitir hvítar.“ Bróðir hans Jón Ólafsson var sammála og bætti því við að „fyrir austan í Fáskrúðsfirði / fagurt mjög þar er /.../ Í fegurð þó Skrúðurinn af / öllu saman þar ber.“ Sagnir herma að landnámsmaður Fáskrúðsfjarðar sem kom af hafi og fór inn með eynni hafi gefið henni nafnið Skrúður vegna þess hve allt var fáskrúðugra inni í firðinum.

Philip: „Mér finnst nú óþarfi að líkja fuglabjarginu við rússneskar leiguibúðir. Er það ekki fremur ósmekklegt?“
Agnes: „Það er hefð fyrir því að líkja fuglabjörgum við mannabústaði. Laxness notaði það oft sem samfélagsmynd, til dæmis í Kristnihaldinu. Hmmm. Þá er Skrúður okkar Snæfellsjökull og ...“

Erla: „Jæðeja. Fyrst þú vilt endilega vera að fara í einhverja bókmenntafræði af hverju seturðu ekki inn kafla um þjóðsöguna?“

Skrúðsbóndinn

Jafnvel þó að enginn maður sé eyland er til tröllkarl sem tókst það. Ýmislegt bendir til þess að Skrúðsbóndinn og Skrúður séu eitt, bæði í þjóðsögum, málhefð og hugum heimamanna. Þjóðsagnapersónan Skrúðsbóndinn er ýmist nefndur tröllkarl, jötunn eða bergrisi. Hann býr í stærsta hellinum af þremur í Skrúði, Skrúðshelli. Skrúðshellir skiptist í innri og ytri helli, sá innri er eins og afhellir frá hinum ytri. Ytri hellirinn er talinn vera 3200 m² og sá innri 2600 m² og í báðum er hátt til lofts og vítt til veggja. Skrúðsbóndinn býr í innri hellinum og segja þjóðsögur frá því að þar hafi hann hólfað af vistarveru sína með járngrindum. Hann býr því ekki bara á eynni heldur inni í henni. Sagan segir að eitt sinn hafi átján reyðfirskir ofurhugar farið út í Skrúði í þeim tilgangi að rífa niður grindurnar og gera bónandanum rúmrusk en þá fell grjótskriða niður úr hellisloftinu og huldi endanlega bæði menn og grindur. Skrúðsbóndinn getur í þessari sögu látið eyna berjast fyrir sig eins og hann hafi

stjórn á bergen. Sem bergrisi og tröllkarl er hann að einhverju leyti úr sama efni og landið, grjótmaður á klettaeyju, bóndi og bújörð úr sama efni.

Í þjóðsögum Jóns Árnasonar og Sigfúsar Sigfússonar er Skrúðsbóndinn sagður velviliaður reyðfirskum sjómönum, jafnvel hollvættur þeirra. Það þarf ekki að koma á óvart þar sem hann er sjálfskipaður tengdasonur prestsins á Hólmum í Reyðarfirði. Jón og Sigfús greina frá því að bón danum hafi farið að leiðast einveran í Skrúði og því hafi hann seit til sín prestsdótturina á Hólmum sem var að sjálfsögðu ung og frið og efnileg. Á sunnudegi eða ótiknum helgidegi sáu sjómenn Skrúðsbóndann standa úti fyrir hellisdyrum og „fundvika“ eða fálma til lands eins og hann væri að fremja seið. Á sama tíma hvarf prestsdóttirin úr messu, hljóp niður að strönd þar sem hennar beið fjöl sem hún steig á og sem tafarlaust rann með hana út í Skrúð. Bjuggu þau skötuhjúin síðan í innri hellinum og var bón dinn þá svo gæfur að hann gaf skipbrotsmönum sem eitt sinn lento í hellinum grautarausú sína að sleikja. Endalok sögu bón dans og prestsdótturinnar vekja samúð lesanda með hlutskipti hins einmana risa. Þegar hún dó nokkru síðar af barnsförum skilaði bón dinn líkinu til föðurhúsa og á meðan á jarðarförinni stóð „sást feiknastór risi standa utanvert við kirkjugarðinn grátandi“ (Sigfús 1982:272). Myndin af hinum einmana utangarðsmanni er falleg og hjartnæm enda virðist sjómönum hafa verið vel til bóna og honum yfirleitt til þeirra. Um hollvættahlutverk Skrúðsbóna segir Jón Úlfarson frá Vatnnesi:

Vist er hann þar ennþá og mun löngum verða, því hann er klettaandlit sem sést af sjó bæði að sunnan og norðan, en á mjóu belti. „Skrúðsbóndinn var hollvættur sjómanna“, segir þjóðsagan. Ef við athugum þetta nánar, sjáum við að Skrúðsbóni sést aðeins þegar verið er á fengsælustu fiskimiðum sem vitað er um við Austurland, Lárungaglöggvu sem er fyrir norðan Skrúð, og Ytragati sem er „glöggva“ sunnan við eyna.

(Jón Ú. 1968:127)

Skrúðsbóndinn er hér bókstaflega hluti af eynni, eitt af andlitum hennar og jafnvel hennar besta hlið.

Konur og eyjar

Eining bón dans og eyjarinnar gengur gegn þeirri hefð að kvengera eyjar. Bill Holm virðist í *Eccentric Islands* vera sannfærður um kvenleika eyja og segir að „allar eyjar séu kvenkyns, umkringdar kvenlegu vatni“ (Holm 2000:16). Holm kallað John Fowles og bók hans Islands til vitnis um þetta atriði og saman vísa þeir í upphaf vestrænnar bókmenntahefðar, Hómer og Ódysseifskviðu.

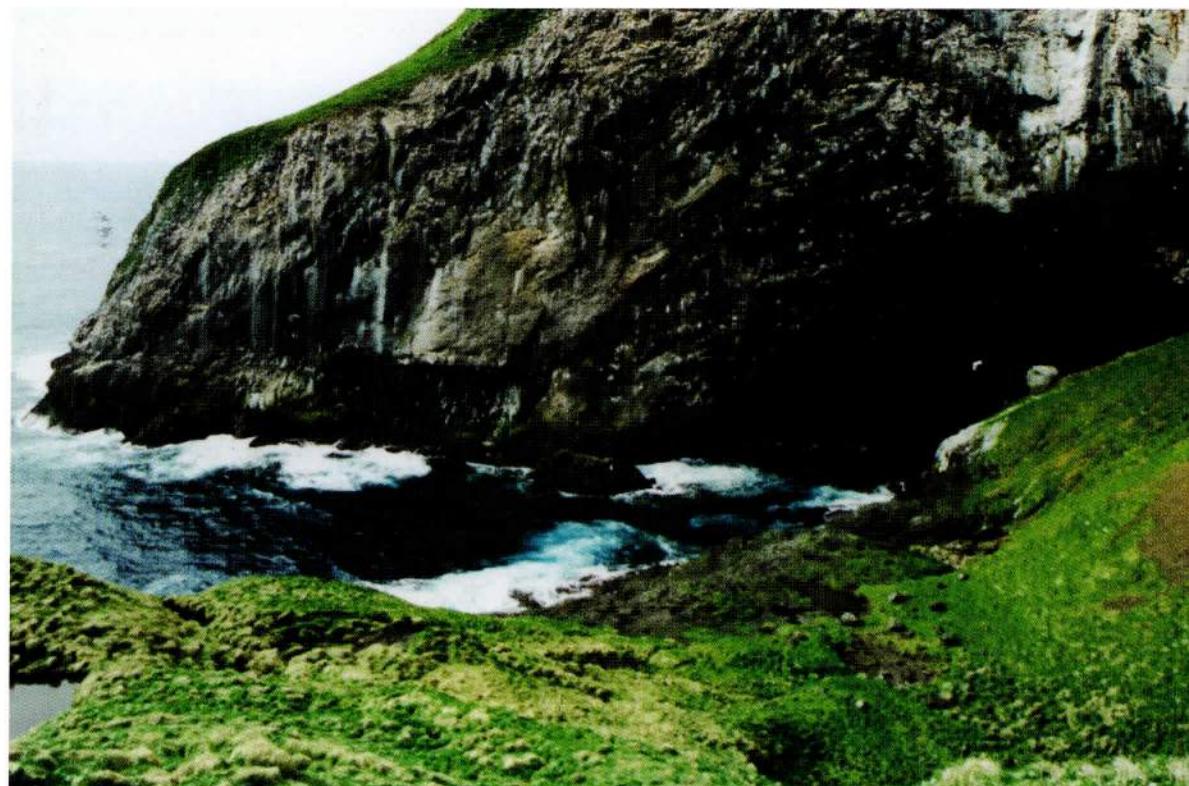
John Fowles ... segir: „yfírráðasvæði sirenunnar hefur verið þar sem sjór og land mætast og það er engin tilviljun að sirenun er kona, ekki karl ... Öll einangrun ... er erótisk ... Púritanar allt frá dögum Hómers hafa alltaf haft illan bifur á eyjum og óskar að hefndarmönnum sinum sömu örлага og Ódysseifur og menn hans hlutu.“ Sú örlog, eins og lesandinn man, var að láta sirenur tæla sig, láta eitra fyrir sér með lótusblómum, láta Circu breyta sér í svín og að eyða tuttugu árum í að snúa heim úr eftirlætistómstundaiðun karla – striði. Það eru alltaf konur sem standa fyrir hættulegar eyjar.

(Holm 2000:17)

Pótt flestir myndu samþykka yfirlýsingu Holm um að allar hættur eyjanna sem Ódysseifur sigldi til hafi verið í líki kvenna er það ekki alveg rétt. Ein af eyjunum og illvættunum sem Ódysseifur barðist við gleymist gjarnan, sennilega vegna þess að hún fellur ekki inn í þetta kvenlega mynstur. Það er eyja kýklópans Pólífemósar.

Við fyrstu sýn virðist fátt karllegra en hinn eineygði risi Pólífemós abúandi á eyju sem teygir sig upp úr hinu kvenlega flæði sem sjórinn er, þ.e. gangandi uppréttur fallus á föstu og hörðu landi sem er andstæða hins mjúka, flata og síbreytilega sævar. En við nánari athugun reynist Pólífemós kvengerður á ýmsan hátt í kviðunni. Hann býr í helli sem er gat inn í hið fasta land, op á jörðinni, en slík op tengjast kvenlikamanum og jafnframt gróteskunni þegar sífellt er verið að fara inn og út um þau. Hómer sjálfur tengir hellinn líkamanum þegar hann lýsir honum sem „gapandi ofar vatninu“, hellirinn gapir eða geyspar eins og munnur (Hómer 1997:143). Inni finnur Ódysseifur merki um kvenlega eiginleika Pólífemósar, nefnilega ostagerð, en mjólkurmatur er kvenleg andstæða hins mikla karllega kjötáts Ódysseifs. Viðureign Pólífemósar og Ódysseifs lýkur svo með afgerandi geldingu og kvengervingu Pólífemósar þegar Ódysseifur stingur úr honum augað. Þessi einmana karlkyns eyjavættur fær ekki að vera karllegur, sem ábúandi á eyju verður hann að fylgja hefðinni og láta kvengerast.

En hvers vegna eru eyjar svona eindregið kvengerðar? Þegar landfræðileg staða þeirra er skoðuð og borin saman við stöðu kvenna í samféluginu kemur ýmislegt í ljós. Eyjar eru ekki bara landamæri, síðasti hluti hins þekkta lands sem ber við sjóndeildarhringinn, heldur standa þær yfirleitt utan kjarna hins viðurkennda, utan við siðmenninguna og reglur hennar. Vestrænt þjóðfélag ein-kennist af feðraveldismenningu þar sem allt er skilgreint út frá ráðandi þjóðfélagshópi og kyni, körlum. Konur og eyjar standa utan við landamæri hins þekkta hvor á sinn hátt, eru framandi gagnvart körlum eða meginlandi. Hið óþekkta er í senn bæði ógnvekjandi og heillandi og því skiljanlega umfjöllunarefni bókmennta. Það er

ógnvejkandi vegna þess að það þrýstir sífellt á landamæri hins þekkta og heillandi einmítt í krafti þess að standa utan við þekktar reglur og skilgreiningar. Fyrir vikið verða hinarr kvenlegu eyjar „vettvangur tilrauna og frávika, þar sem viðtekin gildi eru beygð til hins ýtrasta“ (Peckham 2002:87). Á eyjunni gilda lög meginlandsins ekki og því er gjarnan litioð á þær sem staði þar sem hægt er að sletta úr klafunum.

Í leikriti Björgvins Guðmundssonar, „Skrúðsbónanum“, er Skrúður einmítt slík eyja. Björgvin segir að „Fyrir utan nes fer ei neinn á mis / við alls konar gleðskap og undarlegan ys, / sem ómar þar í Skrúðnum“ (Björgvin 1942:27). Björgvin skilgreinir Skrúð sem utan við landið og sem stað þar sem ýmislegt er iðk-að sem ekki fer fram í landi. Í leikriti Björgvins er eyjan lasta-, og spillingarbaeli þar sem brjál-aðingar koma saman og eyjan er andstæða hins dyggðum og kirkjum prýdda meginlands. Þeir sem í Skrúðinn fara í leikriti Björgvins eru glataðir. Í þjóðsögunni um Skrúðsbondann eiga sjómenn sér hinsvegar gott afdrep í eynni. Í mynd eyjarinnar er þannig tvíþætt, (öruggt) hæli eða (geðveikra)hæli. Staðsett utan við lög meginlandsins og samfélagsins getur eyjan nefnilega verið tvennis konar í hugum manna:

Paradís á jörðu þar sem menn geta lifað í sátt og samlyndi við náttúruna og hvern annan. Eða töfraveröld þar sem venjuleg lögmál tíma og rúms gilda ekki, þar sem hvítir eða svartir galdramenn ráða lögum og lofum, og furðulegir hlutir, góðir eða slæmir, geta gerst hvenær sem er.

(Pintér 2002:136)

Eyjar geta því eins og konur verið uppsprettu hamingju en þar sem þær standa utan lögmáls föðurins þurfa þeir sem tilheyra því að passa sig á þeim engu að síður.

Líkt og í tilfelli eyju Pólífemosar er erfitt að skilgreina Skrúð sem karllega eða kvenlega eyju. Í Landnámu er Skrúður kallaður Skrúðey og þannig gefin kvenleg ending. Í dag er „Skrúðey nú oftast nefnd Skrúður“ og hinni kvenlegu endingu „-ey“ alveg sleppt (Múlaping 1968:122). Ekki er ólíklegt að samsömun Skrúðsbonda og eyjar eigi sinn þátt í þessu kynjaflökti eyjarinnar. Hann er, eins og áður var bent á, ekki bara ábúandi eyjarinnar heldur hluti af henni. Í daglegu tali er nú gjarnan karlkyns greini bætt við nafn eyjarinnar þegar talað er um Skrúð og þá talað um Skrúðinn. Í nýlegum greinatitlum er eyjan karlgerð með greini og bera þær heiti eins og „Fuglalíf í Skrúðnum“ eða einfaldlega „Skrúðurinn“. Í hugum heimamanna er alveg ljóst að eyjan er

Þórðarbjarg o
munni Skrúðs
hellis.

Ljósm. Philip V

Í Landnámu
Skrúður ka
ur Skrúðey
þannig ger
kvenleg er

ógnvekjandi vegna þess að það þrýstir sífellt á landamæri hins þekkta og heillandi einmítt í krafti þess að standa utan við þekktar reglur og skilgreiningar. Fyrir vikið verða hinrar kvenlegu eyjar „vettvangur tilrauna og frávika, þar sem viðtekin gildi eru beygð til hins ýtrasta“ (Peckham 2002:87). Á eyjunni gilda lög meginlandsins ekki og því er gjarnan litið á þær sem staði þar sem hægt er að sletta úr klaufunum.

Í leikriti Björgvins Guðmundssonar, „Skrúðsbónanum“, er Skrúður einmítt slík eyja. Björgvin segir að „Fyrir utan nes fer ei neinn á mis / við alls konar gleðskap og undarlegan ys, / sem ómar þar í Skrúðnum“ (Björgvin 1942:27). Björgvin skilgreinir Skrúð sem utan við landið og sem stað þar sem ýmislegt er iðk-að sem ekki fer fram í landi. Í leikriti Björgvins er eyjan lasta-, og spillingarbaeli þar sem brjálæðingar koma saman og eyjan er andstæða hins dyggðum og kirkjum prýdda meginlands. Þeir sem í Skrúðinn fara í leikriti Björgvins eru glataðir. Í þjóðsögunni um Skrúðsbónann eiga sjómenn sér hinsvegar gott afgrep í eynni. Í mynd eyjarinnar er þannig tvíþætt, (öruggt) hæli eða (geðveikra)hæli. Staðsett utan við lög meginlandsins og samfélagsins getur eyjan nefnilega verið tvenns konar í hugum manna:

Paradís á jörðu þar sem menn geta lifað í sátt og samlyndi við náttúruna og hvern annan. Eða töfraveröld þar sem venjuleg lögðmál tíma og rúms gilda ekki, þar sem hvitir eða svartir galdramenn ráða lögum og lofum, og furðulegir hlutir, góðir eða slæmir, geta gerst hvenær sem er.

(Pintér 2002:136)

Eyjar geta því eins og konur verið uppsprettu hamingju en þar sem þær standa utan lögðmáls föðurins þurfa þeir sem tilheyra því að passa sig á þeim engu að síður.

Líkt og í tilfelli eyju Pólýfemosar er erfitt að skilgreina Skrúð sem karllega eða kvenlega eyju. Í Landnámu er Skrúður kallaður Skrúðey og þannig gefin kvenleg ending. Í dag er „Skrúðey nú oftast nefnd Skrúður“ og hinni kvenlegu endingu „-ey“ alveg sleppt (Múlaping 1968:122). Ekki er ólíklegt að samsömun Skrúðsbóna og eyjar eigi sinn þátt í þessu kynjaflökti eyjarinnar. Hann er, eins og áður var bent á, ekki bara ábúandi eyjarinnar heldur hluti af henni. Í daglegu tali er nú gjarnan karlkyns greini bætt við nafn eyjarinnar þegar talað er um Skrúð og þá talað um Skrúðinn. Í nýlegum greinatitlum er eyjan karlgerð með greini og bera þær heiti eins og „Fuglalíf í Skrúðnum“ eða einfaldlega „Skrúðurinn“. Í hugum heimamanna er alveg ljóst að eyjan er

Pórðarbjarg og munni Skrúðshellis.

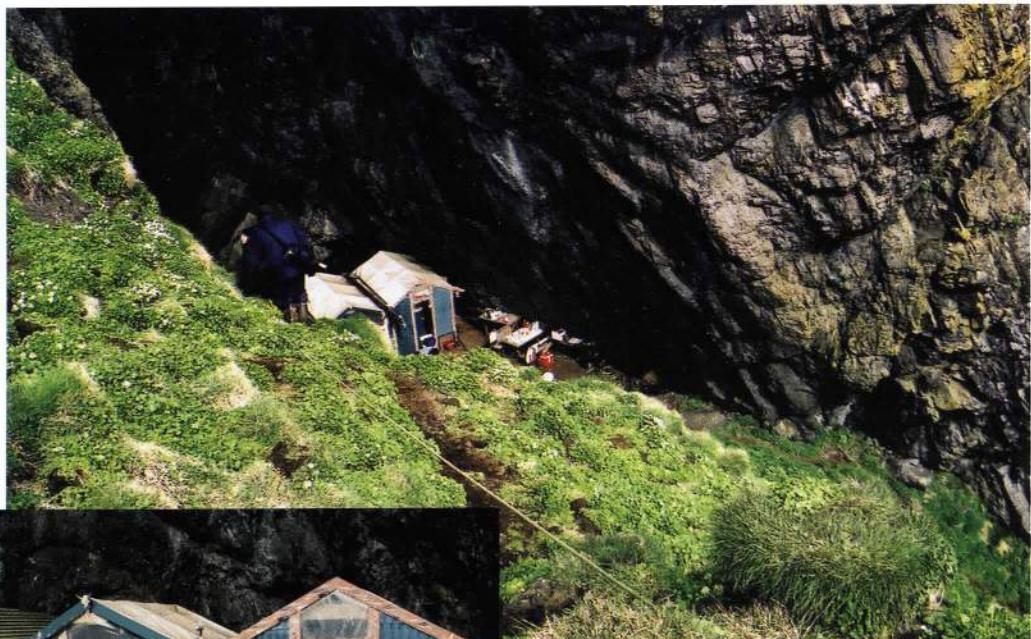
Ljós. Philip Vogler

Í Landnámu er Skrúður kallaður Skrúðey og þannig gefin kvenleg ending.

Hortf niður í Blundsgjá. Fólk að fikra sig niður einstigið. Á neðri myndinni stendur

Helga Hreinsdóttir fyrir framan gjistiskálana í Blundsgjánni.

Ljós. Philip Vogler.

karlkyns en ókunnugir lenda í vandræðum vegna þess hversu sterk ítok það á í máli og hugum manna að kvengera eyjar. Friðrik Brekkjan, formaður Félags leiðsögumanna, er vafalaust mjög fróður um land og þjóð en þegar hann skrifar stuttlega um Skrúð lendir hann í vandræðum. Hann segir í Félagsblaði Félags leiðsögumanna: „í eynni Skrúð er heljarmikill hellir og er oft farið með ferðamenn þangað. Ljósmyndin sem fylgir er einmitt úr þeim mikla Skrúðarhelli“ (Friðrik 2002:11). Þó að hann sleppi ef til vill með „eyna Skrúð“ stoppar heimamaður forviða á orðinu „Skrúðarhelli“. Hellir Skrúðsbónans er karllegur og rétt notkun örnefnisins er karlkynsbeyging og því Skrúðshellir.

Frá Skrúðskolli sést í góðu veðri vítt og breitt meðfram austurströnd Íslands

Helga: „Petta er allt gott og blesað Agnes míð, en hvað með ferðina okkar? Pú ert ennþá nánast ekkert búin að koma inn á hvað við gerðum.“ Erla: „Já, segðu hvernig var að halda á öllum farangrinum upp í Blundsgjárhelli og þurfa að fara eftir stígnum sem hékk utan í kletti yfir sjónum!“

Agnes: „Ég hélt þið vilduð að lesandinn fengi hlutlausari upplýsingar um Skrúð og fræðilega umfjöllun.“

Philip: „Það var hugsað sem inngangur og kynning. Nú er kominn tími til að samþætta fræði-efnið upplifun okkar á eyjalífinu.“

Einar: „Við búum alltaf á eyju. Ísland er eyja.“

Erla: „Já, já - bara ekki eins mikið.“

Á jaðrinum

Það var ekki auðvelt að komast upp á Skrúðskoll, hæsta punkt eyjarinnar. Stígarnir þangað liggja utan á klettum og á köflum þurftum við að handlanga okkur eftir reipisbútum sem höfðu verið festir í klettavegginn. Inni á milli lá svo leiðin yfirlundabrekkur þar sem fæturnir sukku í lundaholu í öðru hverju skrefi. Á toppinn komumst við þó að lokum og þar settumst við niður og lokuðum með sitjandanum nokkra lunda tímabundið inni á heimilum sínum.

Heimirinn var allur annar þarna uppi. Frá Skrúðskolli sést í góðu veðri vítt og breitt meðfram austurströnd Íslands en það stórfenglegasta við útsýnið frá Skrúði var að það sneri öllu við. Við vorum núna á útjaðrinum að horfa inn til miðjunnar, nema bara að þar sem við vorum í Skrúði var miðjan líka þar. Þar sem „hugmyndin um eyju felur gjarnan í sér jaðarstöðu“ (Ástráður [Án árs]:154) var Ísland frá þessu sjónarhorni augljóslega stóra meginlandið og við vorum jaðarsett í lítilli eynni. Náttúrufegurðin samfara nýju sjónarhorni

varð til þess að við þögðum og hugsuðum inn á við andspænis svo mikilli ytri breytingu.

Sem fjölskylda (ef Einar hreinræktaði er undanskilinn) erum við ekki óvön því að vera í stöðu annars gagnvart miðjunni. Jaðarstaða okkar á rætur sínar að rekja til þess að Íslendingar brugðu á það ráð í sjálfstæðisbaráttunni að leggja áherslu á einingu þjóðar, lands og tungu. Þetta var gert í þeim tilgangi að hætta að vera annar eða jaðarinn gagnvart miðjunni Evrópu. Prátt fyrir þá staðreynd að Íslendingar væru „frá upphafi samsett þjóð“ (*Astráður [Án árs]:161*) er helsta dyggð þjóðarinnar gjarnan talinn vera hreinleiki hennar og upprunaleiki. Íslenska goðsögnin er að núverandi Íslendingar séu hinir upprunalegu íbúar landsins og tali upprunalegu tunguna. Þó hægt sé að gera ýmsar athugasemdir við þennan upprunaleik lifir goðsögnin góðu lífi, til að mynda í nýju húsnæði Íslenskrar erfðagreiningar í Vatnsmýrinni. En við tilheyrum ekki þessari upprunalegu miðju. Mamma kemst næst því, Íslendingur með eina norska ömmu, en Norðmenn og Danir eru afsakanleg kynblöndun vegna þess að þaðan eru Íslendingar taldir koma hvort eð er. Pabbi er hinsvegar Bandaríkjamaður af þýskum ættum og einungis Íslendingur síðustu tuttugu árin. Við systurnar erum því ekki efst á óskalista Kára yfir einangrað erfðamengi. Að auki eru þrjú tungumál tölud á heimilinu (enska, íslenska og þýska) sem

veldur því að sem fjölskylda erum við ógnun við hina sönnu og einu þrenningu; land, þjóð og tungu.

Skrúðsbóndinn skildi ekki eftir handbók um hvernig eyjabúinn ætti að haga sér gagnvart meginlandinu. Við finnum engar leiðbeiningar um hvernig best sé að haga sér í stöðu þess sem er menningarlega og landfræðilega annarlegur í augum miðjunnar. Jafnvel þó okkur finnist sem við sitjum „á toppi veraldar“ Á Skrúðskolli erum við hér í eynni jaðarsett sem aldrei fyrr.

En líf á jaðrinum getur verið mjög gefandi og jafnvel veitt vissa yfirburði gagnvart þeim sem eru í upprunaleik. Ómeðvituð og meðvituð upprunaleika- og hreinleikatilhneiting Íslendinga í kynþáttu- og tungumálaefnum einangrar og verndar miðjuna vissulega fyrir innrás utanaðkomandi áhrifa en hindrar jafnframt útrás eigin menningar. Ísland verður fyrir vikið ekki bara landfræðileg eyja heldur samskiptaleg líka. Til að viðhalda hreinleikanum en forðast einangrun er gripið til þýðinga. Íslenska er þýdd og þýtt er yfir á íslensku (þar sem þetta er gert til að varðveita upprunaleika er þýðingarlausnin írónisk því oft er deilt um frumleikagildi þýðinga). Íslendingar hafa í raun „sjálfir dæmt sig til að lifa við óvenju erfðar og heillandi aðstæður hvað varðar þýðingar“ (*Astráður [Án árs]:165*) en á sama tíma hafa þeir opnað dyrnar fyrir flókinni og skemmtilegri samræðu menningarheima. Gott dæmi er

Á Skrúðskolli.
F.v.: Erla Dóra
Vogler, Einar
Ólason, Agnes
Vogler og Philip
Vogler.

Ljósm. Helga
Hreinsdóttir.

Íslenska goðsögnin er að núverandi Íslendingar séu hinir upprunalegu íbúar landsins og tali upprunalegu tunguna.

að grein Ástráðar Eysteinssonar, sem vitnað er til hér að framan, er upphaflega skrifuð á ensku til að útskýra tungumálavanda Íslendinga fyrir hinum enskumælandi heimi og svo þydd til að nota í íslenskri grein til að útskýra þýðingarvandann fyrir Íslendingum.

Þýðingar eru líka bakdyr inn í íslenskt samfélag fyrir fjölskyldu eins og okkar. Íslenskt samfélag þarf á þýðendum að halda til að einangrast ekki í alþjóðasamfélaginu. Og við þýðum ýmislegt. Pabbi þýðir íslensku yfir á ensku að atvinnu. Enskar fréttir að utan þýðum við yfir á íslensku. Og það eru ekki bara textar sem þarf að þýða, við þýðum líka upplifanir okkar á ensku í heimsóknum erlendis yfir á íslenskar hugsanir. Pannig virkum við sem fjöltengi milli menningar-, og tungumálaheima, eins og eyjar gjarnan gera. Stundum er hlutverk tengiliðsins uppsprettu misskilnings. Lengi vel vorum við systurnar til dæmis sannfærðar um að bandarískir ættingjar hlytu að hugsa og dreyma á íslensku þó þeir af einhverjum ástæðum töluðu ensku. Því þó við gætum talað ensku alveg eins og þeir þá starfaði hugurinn á íslensku. Því skyldu þau vera örðruvís?

Við komumst seinna að því, að þó ef til vill sé hægt að orða allar hugsanir í heimi á íslensku, þýði það ekki að allir hugsi eins og Íslendingar. Jafnvel þó við lítum gjarnan á okkur sem miðjuna erum við, landfræðilega og tungumálaalega, jaðarinn gagnvart næstum öllum íbúum jarðarinnar. Íslendingar eru líka alltaf að átta sig betur á því að þeir sem hafa farið út fyrir hina sjálfskipuðu miðju sem Ísland er eru betur í stakk búinir til að skilgreina sig sem Íslendinga vegna þess að þeir þekkja eitt-hvað annað. Það er áhrifaríkast að skilgreina með hjálp andstæðupara eins og jaðar/miðja eða Ísland/Bandaríkin. Við getum sagt með nokkurri vissu að við séum íslensk fjölskylda vegna þess að við þekkjam aðra menningarheima líka og vitum að við eignum ekki heima þar. Og þó við séum á jaðrinum eins og Skrúður og Skrúðsbondinn hjálpum við með því miðjunni að skilgreina sig. Ísland er meginland gagnvart Skrúði og aðrir geta sagst vera meiri Íslendingar gagnvart okkur.

Erla: „Þú lýsir okkur sem einhverskonar mannlegri eyju. Heldurðu að fólk eigi eftir að nenna að lesa um annarleika okkar í bók um ferðalag? Átti þetta ekki að vera meira svona í ett við Enid Blyton? Þú veist, Ævintýrareyjan og Ævintýrahafíð, Lundi og Skundi?“

Agnes: „Mér finnast eyjafrásagnir nú yfirleitt litaðar af einhverskonar annarleika þess sem segir frá. Hvort sem eyjasögur segja frá skemmtilegum atburðum eða sorglegum er eins og jaðarleiki sögusviðsins smiti alltaf út frá sér. En við getum talað um Lunda og Skunda ef þú vilt.“

Pó að Skrúður hafi ekki reynst nógum stór til að okkur tækist að villast á honum fylla ýmsar frægar og fordæm-isgefandi eyjabækur um eyjuna sem völundarhús. Prospero leiðir fjandmenn sína um villustigu eyjarinnar, á Gulleyjunni eiga sjóræningjar og enskir heiðursmenn fram og til baka í þokunni og Ódysseifur villist bæði á eyjum og milli eyja. Sjómenn hafa að vísu lent í villu í kringum Skrúð, og er skemmti að minnast harmleiksins þegar Syneta fórst með öllum innbyrðis á jóladag 1986.² En á eynni sjálfri má finna ótrúlega flókið og öllu skemmtilegra völundarhús ef vel er að gáð.

Lundabyggðin

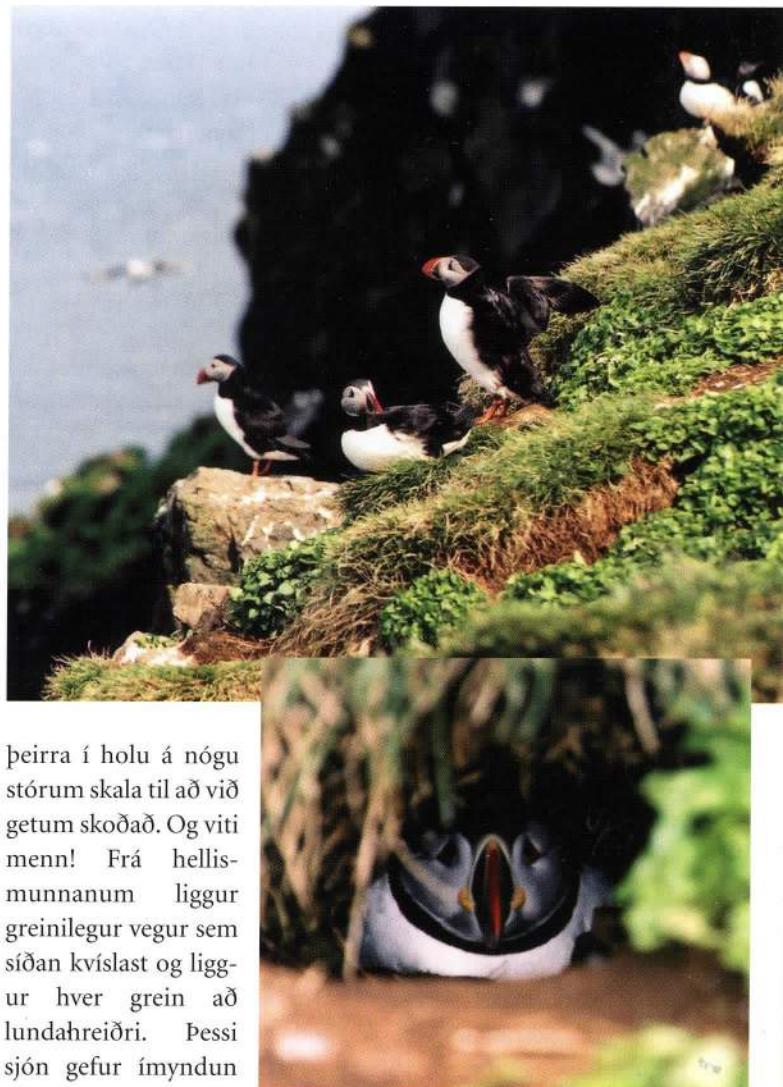
Þegar við vöknudum seinni daginn gengum við í vestari hlíðina sem nefnist Lundabrekka þar sem er „talið að sé þéttasta lundavarð í heimi“ (Jóhann 1997:23). Við fyrstu sýn virtist brekkan argasti þúfnakargi en ekki bar mikið á hinum fræga þéttleika lunda. Það breyttist um leið og við gengum áfram því þá byrjuðu lundar að veltast út úr holum og burðast við að hefja flugtak. Lundar eru tignarlegir fuglar þar sem þeir sitja á klettum með glampandi litfagran gogginn og horfa gáfulegir í kringum sig. En lundi sem berst við að hefja sig til flugs úr aflíðandi brekku minnir (með litríkan gogginn) einna helst á klunnalegan trúð með gervinef. Lundagreyin ná ekki strax flugi þarna í brekkunni vegna þess að hún er ekki nógur brött. Við stöndum gapandi og hálfhlæjandi á meðan hver lundinn á fætur öðrum rekst á þúfu í flugtaki, steypist í kollhnísa og veltur fram af hömrunum. Þar sem við sjáum að þeir ná flugi um leið og brekkunni sleppir jafnvel þó þeir séu í miðjum kollhnís er sjónarspilið eins og góður farsi. Alveg þangað til einn lundinn skellur eins og fallbyssukúla á fótunum á Erlu og fellir hana. Pó brekkan sé of flöt til að lundarnir eigi auðvelt með að hefja sig til flugs er hún alveg nógur hallandi til að manneskja geti auðveldlega oftíð fram af hömrunum og út í sjó. Lundarnir virðast eftir þetta frekar hættulegir en hlægilegir svo við setjumst og bíðum meðan mesti hamagangurinn gengur yfir.

² Syneta var 1260 tonna tankskip á leið til Eskifjarðar að sækja lýsi. Skipverjar voru tólf, sex Englendingar og sex menn frá Grænhöfðaeyjum. Skipið strandaði við Skrúð 25. desember 1986 og sökk 15-20 mínumútm áður en björgunarmenn komust á staðinn, enda fá skip úti á Jóladag. Við sjópróf kom ekki í ljós hvað hefði orsakað slysið en þó var talið líklegast að stýrimaður hefði sofnað. Allir skipverjar fórust en ekki hafa fundust nema sjó lík. Einn mannanna sem fannst var með lífsmarki en lést í fjörunni þar sem hann fannst án þess að segja neitt (Vogler 1986). Bubbi Morthens samdi lag um slysið og endar það á línum „viltu biðja þeim fyrir er fórust / og þeim fimm sem aldrei skiliðu sér“.

Sitjandi komumst við nær húsum lundanna og við leggjumst á magann og kíkjum á gluggann á nokkrum lundaholum. Þeir hafa ekki allir flúið út og sumstaðar kúrir holubúi á hreiðri og horfir stóískur á móti gluggagæginum. Við reynum að stíga ekki ofan í holur þar sem við göngum um brekkuna en það er hægara sagt en gert. Á göngunni sjáum við að þegar fóturinn lendir í einni holu flýr kannski lundi út úr annarri rétt hjá. Hverskonar kerfi eru lundarnir eiginlega með þarna inni? Gjarnan er sagt að Skrúðurinn sé allur sundurgrafinn, en nú er eins og „sundurgrafinn“ öðlist nýja merkingu. Ef toppurinn væri skorinn af Skrúði, eins og af egg, myndi þversniðið þá sýna göng þvers og kruss í gegnum eyna? Þar sem við göngum um hlíðina spýtast lundar endalaust út eins og kampavínstappar úr flöskum, jafnvel úr holum sem við vorum nýbúin að kanna. Til að ná utan um hugsunina um samfélag lundanna dettur okkur helst í hug maurabú í glerkassa á náttúrugripasafni; hvað myndum við sjá ef hlíðum Skrúðs væri flett utan af? Hversu langt inn ná eiginlega þessar holar hins almenna Lunda og Skunda? Hugmyndin um samfélag lunda með skipulögðu völundarhúsi og vegakerfi undir fótum okkar er heillandi og seinna um daginn sjáum við aðra lundabyggð sem ýtir undir kenninguna.

Hellirinn

Við getum ekki farið í Skrúð án þess að kanna helli bónadans svo að við rekjam spor okkar til baka að svefnstað og þaðan í suður að Skrúðshelli. Út úr hellinum koma tveir íbúar á móti okkur, einmana eftirlegukindur, veturgömum lömb. Móðurina finnum við í ytri hellinum þar sem hún hefur lagst fyrir og dáið. Innri og ytri hellirinn eru samanlagt á við two fótboltavelli á stað og lofthæð er 22 metrar þar sem hæst er. Petta er vissulega höll Skrúðsbónadans en hann býr ekki einn. Í innri hellinum verpa um tuttugu lundahjón. Í þeirra augum er hellirinn bara stór hola og því eru hreiðrin hér ekki niðurgrafin heldur einfaldlega ofan á hellisgólfini. Það er ekki of sagt að hér sé „stærsta lundahola í heimi“ (Jóhann 1997:26) og við ímyndum okkur lunda sem verpir á miðjum fótboltavelli til að átta okkur á hlutföllunum. En nú koma leyndardómsfullu völundarhússmiðirnir Lundi og Skundi upp um sig því hér er gatnakerfi

þeirra í holu á nógu stórum skala til að við getum skoðað. Og viti menn! Frá hellismunnanum liggar greinilegur vegur sem síðan kvíslast og liggar hver grein að lundahreiðri. Þessi sjón gefur ímyndun okkar grundvöll til að hugsa það sem við viljum um innviði eyjarinnar og veitir næsta lunda sem við sjáum dálítinn Daidalosar-blæ.

Lundabyggð. Sumir kjósa sér viðan sjón-deildarhring á meðan aðrir skoða heiminn út um holugat.

Ljósm. Philip Vogler.

Philip: „Þetta er að verða gott. Pó mætti koma enn betur fram hversu fallegt var í Skrúði og hversu mikið ævintýri ferðin var.“

Erla: „Já, segja þessar bókmenntir þínar ekki að eyjan eigi að vera þvílíka paradís?“

Agnes: „Viðhorfið til eyjunnar fer alveg eftir sjónarhorninu. Eyjan getur verið paradís ef eyjabúinn er þar sjálfviljugur og breyst í helviti ef sami maður festist þar. Viðhorf til einangrunar er svo tvíbent. Sumir segjast fá tíma til sjálfskoðunar en aðrir brjálast af að hafa engan að tala við.“

Helga: „En hafa Skrúðferðir ekki almennt verið taldar hin besta skemmtun?“

Að lokum

Í frásögnum heimamanna í Vattarnesi kemur fram að „frá því að land byggðist og fram til 1930 var það fyrst og fremst matarlöngun manna sem gaf Skrúðnum gildi“ (Jón Ú. 1968:125). Pangad var farið í eggjatökur og á fuglaveiðar og var uppskeran yfirleitt mjög góð. Venjulega fengust í einni ferð um 3000 egg og eftir að farið var að nota háfa í stað snöru við fuglaveiðar var talið að duglegur maður gæti náð 100 lundum á einni klukkustund í Lundabrekku. „Það verður alltaf eitthvað til matar og eldsneytis á Vattarnesi“ (Einar 1950:229) segir Reyðfirðingurinn Einar Friðriksson að hafi verið haft að orðtaki á Austurlandi í sinni bernsku. Einar minnist þess að hafa sem barn heyrt sögur af eggjakappáti sigmanna í Skrúði og fundist ótrúlegt, enda voru egg „sem sé matur, sem við fengum bara aldrei að smakka“ (Einar 1950:222). Í Skrúði voru allsnægtir matar og þar sem hættulegt gat verið að síga í björg voru menn sem þangad fóru hetjur.

Einar minnist leikja þar sem stór steinn var hafður fyrir Skrúð og „var þess þá oft óskað, að fá einhverntíma tækifæri til að koma úti þann rétta Skrúð, þetta mikla ævintýraland“ (Einar 1950:222). Við fjölskyldan vorum svo heppin að fá að koma þangað og upplifa ævintýrið í raun. Veðrið á oft stóran þátt í því hversu vel heppnast til í ferðalögum. Skrúður hefur gott orðspor sem sólríkur skemmtistaður og virðast fáir (það er, af þeim fáum sem þangað hafa komið) hafa þaðan slæma sögu að segja. Orðsporið byggist á svölinu svindli því að í Skrúð verður alls ekki komist nema í góðu veðri svo ferðir þangað hafa það forskot á aðra staði sem komast má í hvernig sem viðrar.

En þó eyjan sé „unaðsleg paradís öllum náttúruskoðendum og þroskandi að dvelja þar dagstund“ eins og jarðfræðingurinn Jón Benjamínsson kemst að orði

„skyldi þó enginn halda það auðveldan leik að fara upp í Skrúð. Pangad fara einungis þeir sem eru vel stöðugir á fóturnum og lausir við alla lofthræðslu“ (Jón B. 1992:14). Einar Friðriksson tekur undir með Jóni og segir það góða „skemmtun hugsandi manni að dveljast dagstund í fögru veðri úti í Skrúði“ (Einar 1950:233). Hann bætir líka við sömu viðvörun og Jón og segir að „eigi er ferð þangað hættulaus. Bæði er vond lending í Skrúði, og þar getur dauðinn leynzt í hverju spori, ef eigi er gætt fyllstu varúðar í hvívetna“ (Einar 1950:232). Þó Einar hafi vissulega rétt fyrir sér og full þörf sé á því að fara varlega á klettaeyju þakinni hálu skarfakáli rennir okkur í grun að háskinn sem leynist í Skrúði samfara náttúrufegurðinni sé í raun hans helsta aðdráttarafl. Bæði Jón og Einar eru uppteknir af því að vera í hópi þeirra fáu útvöldu sem í Skrúð hafa komið og draga síst úr ævintýrablænum sem þeim finnst umlykja eyna. Þar sem við mæðgurnar uppfyllum einmitt ekki það skilyrði Jóns að vera lausar við alla lofthræðslu fengum við oft í magann og hnén meðan á dvöl okkar í Skrúði stóð. En ferðin var einmitt þeim mun meira ævintýri vegna þess að við höfðum fyrir því og gátum gortað af því við aðra lofthræðslupúka að hafa staðið á klettabrúnum og horft ofan í hyldýpi. Skrúður er vissulega ævintýraland því þar kemst ferðalangurinn bæði í návígí við stórkostlega náttúru og þrekkunir hvunndagshetjunnar.

Agnes: „Jæja, hvernig lýst ykkur á? Einhverjar athugasemdir?“

Philip: „Sæmilegt.“

Erla: „Flott maður.“

Helga: „Fínt hjá þér.“

Agnes: „Einar?“

Einar: „Köttur út í Mýri.“

Heimildir

- Ástráður Eysteinsson. [Án árs]. „Icelandic Resettlements.“ *Symplok* 5,1-2: 153-166. Ritstjóri Jeffrey R. Di Leo.
- Björgvin Guðmundsson. 1942. „Skrúðsbóndinn“. Prentverk Odds Björnssonar, Akureyri.
- Einar Friðriksson. 1950. „Skrúður.“ *Eimreiðin* 3,56:221-233.
- Friðrik Brekkan. 2002. „Ferðir í Papey og Skrúð eru öllum ógleymanlegar.“ *Félagsblað Félags leiðsögumanna* 1,29:11
- Haukur Halldórsson. 1982. *Tröll: Sögur og teikningar úr íslenskri þjóðsagnaveröld*. Bókaútgáfan Örn og Örygur hf.
- Holm, Bill. 2000. *Eccentric Islands: Travels real and imaginary*. Milkweed Editions, Minneapolis.
- Hómer. 1997. „The Odyssey“. *The Norton Anthology of World Masterpieces*, bls. 96-335. Ritstjóri Maynard Mack. W. W. Norton & Co., London og New York.
- Jóhann Óli Hilmarsson og Smári Brynjarsson. 1997. „Fuglalif í Skrúðnum.“ *Glettingur* 2,7:21-27

Jón Benjamínsson. 1992. „Perla Austfjarða.“ *Sjómannadagsblað Neskaupstaðar*, bls. 6-14. Sjómannadagsráð Neskaupstaðar, Neskaupstað.

Jón Úlfarson. 1968. „Skrúðurinn.“ *Málaping* 3:124-136.

Málaping [Höf. vantar]. 1968. „Skrúðey“. *Málaping* 3:122-123 og 136-148.

Peckham, Robert Shannan. 2002. „Coasting“. *Beyond the Floating Islands*, bls. 85-89. COTEPRA, University of Bologna.

Pintér, Karoly. 2002. „Caliban Stranded in Civilization“. *Beyond the Floating Islands*, bls. 135-143. COTEPRA, University of Bologna.

Sigfús Sigfusson. 1982. „Skrúðsbóndinn.“ *Íslenskar þjóðsögur og sagnir*, III. bindi, bls. 270-274. Óskar Halldórsson bjó til prentunar. Bókaútgáfan þjóðsaga, Reykjavík.

Strzeszewski, Mary Ruth. 2002. „Narrating Translation in Adolfo Bioy Casares' The Invention of Morel“. *Beyond the Floating Islands*, bls. 144-152. COTEPRA, University of Bologna.

Vogler, Philip. 1986. „Leiðsöguglósur.“ Óútgefíð efni.